

Grimmin laki ei ole suomalais-ugrilaista substraattia - vastaus Wiikille (Santeri Palviainen)

Kalevi Wiik jatkaa tämän lehden numerossa 8/2000 keskustelua germaanisten kielten oletusta suomalais-ugrilaisesta substraatista. Tällä kertaa hän on valinnut käsiteltäväkseen Grimmin lain, joka on yksi hänen olettamistaan substraattipiirteistä.

Wiik on aiemmin käsitellyt Grimmin lakia *Tieteessä tapahtuu* -lehden numeroissa 4/1997 ja 1/1998. Hänelle ovat vastanneet Petri Kallio, Jorma Koivulehto ja Asko Parpola (8/1997, 3/1998), jotka ovat todenneet Wiikin evidenssin riittämättömäksi. Wiik on käsitellyt Grimmin lakia myös artikkelissaan, joka on julkaistu kirjassa *Itämerensuomi - eurooppalainen maa*. Olen tässä vastineessa pyrkinyt käsittelemään myös aiemmissa artikkeleissa esitettyjä argumentteja numerossa 8/2000 ilmestyneiden lisäksi. En kuitenkaan ole pitänyt tarkoituksenmukaisena referoida muiden substraattipiirteiden tiimoilta käytyä keskustelua, jonka yksityiskohtia voi lukea em. artikkeleista.

Koska Wiik ei käsitellyt numeron 8/2000 artikkelissaan Grimmin lakia *kokonaisuudessaan*, sisällytän tähän nykyisen yleisesti hyväksytyyn käsityksen ko. ääntenmuutoksista. Lukijan tulee huomata, ettei sarja 3 ole vastoin Wiikin käsitystä soinnillinen frikatiivisarja vaan soinnillinen *klusiilisarja* (*Itämerensuomi*: 88).

ääntenmuutos 1: $*p, *t, *k^{(j)}, *k^w > f, \theta, x, x^w$

ääntenmuutos 2: $*b, *d, *g^{(j)}, *g^w > p, t, k, k^w$

ääntenmuutos 3: $*b^h, *d^h, *g^{(j)h}, g^{wh} > b, d, g, g^w$

Wiikin lähtökohtana on, että sarjan 1 klusiilit olisivat olleet aspiroituneita kantaindoeuroopassa. Kuitenkaan vertaileva kielentutkimus ei tue tällaista väitettä. Wiikin esittämä todiste, että nykyisissäkin germaanisissa kielissä soinnittomat klusiilit ovat aspiroituneita, on pätemätön, koska - kuten Kallio, Koivulehto ja Parpola oikein huomauttavatkin (*Tieteessä tapahtuu* 3/1998) - tämä sarja oli *soinnillinen* kantaindoeuroopassa. Itämerensuomi-artikkelissaan Wiik olettaa lisäksi, että sarjan 1 klusiileissa olisi ollut myös siinä määrin vahva frikaatio, että ao. äänne olisi voitu kuulla vastaavana frikatiivina (s. 89-90). Tälle oletukselle ei Wiik esitä hypoteettisten suomalais-ugrilaisten oppimisvirheiden lisäksi muita todisteita. Minkään muun indoeurooppalaisen kieliryhmän soinnittomat klusiilit eivät ole aspiroituneita, eivätkä tietävästi sisällä niin vahvaa frikaatiota, joten Wiikin malli joutuu jo lähtökohtaisesti väärille raiteille.

Wiik kiistää artikkelissaan mahdollisuuden asettaa jokin Grimmin lain muutos ajallisesti muiden edelle. Hänen mielestään on 'looginen virhe' olettaa Grimmin lain vaikutusten olevan eriaikaisia, koska ne johtaisivat hänen mukaansa lakien moninkertaiseen vaikutukseen. Näin voikin olla, mutta se ei mielestäni todista, että Grimmin lain täytyisi johtua vieraan kielen vaikutuksesta. Wiik kiistääkin Itämerensuomi-artikkelissaan kaikenlaiset 'työntö- ja imuselitykset' (s. 91), koska niitä ei hänen mukaansa tarvita, jos Grimmin laki oletetaan suomalais-ugrilaiseksi substraatiksi. Kuitenkin historiallisen kielitieteen keskeisissä oppikirjoissa esitetään Grimmin laki nimenomaan *chain shiftinginä*. Kääntäen voisikin kysyä: miksi pitäisi olettaa mitään substraattia, jos kielensisäiset muutokset selittävät huomattavasti luontevammin ko. ilmiön? *Chain shift* on todennäköisempi selitys kuin mikään substraattiin pohjautuva, koska on vaikeaa kuvitella sellaista kieltä, joka substituioisi indoeurooppalaiset foneemit sillä tavalla kuin Grimmin lain muutoksissa on tapahtunut. Voidaan kysyä, minkälainen kieli substituioisi *b^h:n b:llä, mutta samaan aikaan *b:n p:llä ja *p:n f:llä?

Wiik kuitenkin esittää numeron 8/2000 artikkelissaan lisäevidenssiä hypoteesiinsä Grimmin lain suomalais-ugrilaisesta alkuperästä. Hän kertoo suorittaneensa perseptiokokeita turkulaisilla (ilmeisesti) suomenkielisillä puhujilla. Kokeeseen sisältyi kahden eri äänteen, aspiroidun [p^h]:n ja soinnillisen [b]:n, tunnistamista. Turkulaiset kieli-informantit olivat Wiikin mukaan kuulleet [p^h]:n /f/:nä ja [b]:n /p/:nä. Tämä oikeuttaa Wiikin mielestä rinnastamaan Grimmin lain yhteydessä tapahtuneeksi oletetun transferenssivirheen ja turkulaisten suorittaman suhteellisen triviaalin kuuntelukokeen tuloksen. Wiikin kokeeseen sisältyy kuitenkin kaksi perustavaa laatua olevaa virhettä: nykysuomen foneemijärjestelmään sisältyy kyllä foneemi /f/, vrt. minimipari *faasi:paasi*, mutta suomalais-ugrilaiseen kantakieleen ei kuulunut. Näin ollen suomalais-ugrilaiset eivät ole voineet kuulla [p^h]:ta /f/:nä, vaan pikemminkin p:nä. Tästä on lukuisia todisteita lainasanatutkimuksessa. Toinen virhe liittyy kantaindoeuroopan klusiilien aspiraatioon, jota jo käsiteltiin edellä. Wiikin tulos ei ole pätevä suomalais-ugrilaisen substraatin kannalta, koska hypoteettinen lähtömuoto ei voinut olla aspiroitunut. Näin ollen Wiikin kuuntelukokeen tuloksella ei ole muuta kuin kuriositeettiarvoa Grimmin lain alkuperää tutkittaessa.

Vaikka onkin totta, että kielikontaktin tuloksena saattaa olla äänneitä, jotka eivät ole lähtöisin substraattikielestä, voidaan pääsääntönä pitää varsinkin muinaisia kielikontakteja todistettaessa sitä, että materiaalin tulee heijastaa substraattikielen ominaisuuksia. Näin ollen jos germaanin äännerakenteessa ei ole suomalais-ugrilaisia piirteitä, ei substraattikaan voi olla suomalais-ugrilainen, etenkin, kun leksikaalinen evidenssi puuttuu lähes täysin. Jos leikitään ajatuksella, minkälainen germaanisen äännerakenteen tulisi olla, jos siinä olisi suomalais-ugrilaista substraattia, havaitaan jo ensi silmäyksellä, ettei Wiikin ajatus voi pitää paikkaansa. Ensinnäkin olisi kaikkien klusiilisarjojen pitänyt langeta yhteen, koska suomalais-ugrilaisessa kantakielessä oli vain yksi klusiilisarja. Ihmeellistä onkin nimenomaan labiovelaarien säilyminen germaanissa, koska ko. sarjan olettaisi olleen vieras suomalais-ugrilaisille. Yhteenlankeamisen puolesta puhuvat myös lainasanat, joissa kaikki klusiilit

aspiraatiosta ja ääntämispaikasta riippumatta korvattiin vastaavalla soinnittomalla klusiililla (näin myös huomattavan nuorissa lainasanoissa).

Olen tässä kirjoituksessa käsitellyt vain Wiikin väitteitä Grimmin lain hypoteettisesta suomalais-ugrilaisesta alkuperästä ja havainnut ne kestäättömiksi. En ole pitänyt tarpeellisena käsitellä muita hänen olettamiaan substrattipiirteitä, koska Petri Kallio, Jorma Koivulehto ja Asko Parpola ovat kumonnet Wiikin väitteet useaan kertaan. Myöskään en ole pitänyt lingvistinä aiheellisena pohtia Wiikin mallin arkeologista tai geneettistä plausibiliteettiä, mutta kielitieteellisesti Wiikin malli näyttää olevan parhaimmassakin tapauksessa kyseenalainen.

Kirjoittaja on HuK ja tutkimusavustaja Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksella.